

Bakım Etiği Dersinin Öğrenci Hemşirelerin Etik Duyarlılık Düzeyine Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma

The Effect of Caring Ethics Course on Study Nurses Students' Ethical Sensitivity Level: A Comparative Study

İlkay BOZ^a,
Serpil İNCE^b

^aDoğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD,
^bHemşirelik Esasları AD, Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Antalya, TÜRKİYE

Received: 24.09.2018
Received in revised form: 10.10.2018
Accepted: 14.10.2018
Available online: 28.02.2019

Correspondence:
İlkay BOZ
Akdeniz Üniversitesi
Hemşirelik Fakültesi,
Doğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları
Hemşireliği AD, Antalya,
TÜRKİYE/TURKEY
ilkayarslan@akdeniz.edu.tr

ÖZET Etik sorunu ayırt edebilme yeteneği olarak tanımlanan etik duyarlılık, hemşirelerin etik problemleri tanıması ve çözümlenebilmesi açısından gereklidir ve hemşirelik etik eğitimi ile gelişmeye başlamaktadır. Bu çalışmada, bakım etiği dersinin öğrenci hemşirelerin etik duyarlılık düzeylerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Tanımlayıcı tasarımda olan araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi eğitim gören ve çalışmaya katılmayı kabul eden 205 ikinci 2. sınıf öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Veriler dokuz sorudan oluşan kişisel bilgi formu ve Öğrenci Hemşireler için Modifiye Edilmiş Ahlakî Duyarlılık Ölçeği ile toplanmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %49,3'ü bakım etiği, %50,7'si deontoloji dersini almıştır. Öğrencilerin sosyodemografik ve akademik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır. "Bakım etiği" dersini alan öğrencilerin etik duyarlılık toplam ve alt boyut puanlarının "hemşirelik tarihi ve deontoloji" dersini alan öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin en yüksek puan aldıkları alt ölçek "kişiler arası oryantasyon", en düşük puan aldıkları alt ölçek "etik ikilem deneyimlemek" olarak bulunmuştur. Modern eğitim yöntemlerinin hemşirelik öğrencilerinde etik duyarlılığın geliştirilmesine etkisinin deneysel çalışmalarla incelenmesi önerilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bakım etiği dersi; etik duyarlılık; hemşirelikte etik öğretimi; öğrenci hemşireler

ABSTRACT Ethical sensitivity, which is defined as the ability to distinguish the ethical problem, is essential for nurses to recognize and solve ethical problems and to develop with nursing ethics education. The literature on the contribution of nursing ethics education to the ethical sensitivity of students is limited. The aim of this study is to determine the effect of caring ethics course on ethical sensitivity levels of student nurses. The research in the descriptive design was conducted in the 2017-2018 academic year with 205 second year students who were studying in the Akdeniz University Nursing Faculty and accepted to participate in the study. The data were collected with a personal information form consisting of nine questions and a Modified Ethical Sensitivity Scale for Student Nurses. 49.3% of the students participated in the study took "Caring ethics", and 50.7% of them received "nursing history and deontology" course. There was no statistically significant difference between the students' socio-demographic and academic characteristics. It was determined that the total and sub-dimension scores of the ethical sensitivity of the students taking the "caring ethics" course were statistically significantly higher than the students who took the "nursing history and deontology". The subscales of the students with the highest scores were "interpersonal orientation", while the lowest score was found to be "experiencing the ethical dilemma." It can be suggested to examine the effect of modern educational methods on the development of ethical sensitivity in nursing students by experimental studies.

Sağlık bakım sisteminde genişleyen rol ve sorumlulukları gereği hemşireler, etik ikilemlerle sıklıkla karşı karşıya gelmekte ve etik problemleri çözümlenmekte engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar.^{1,2} Hemşirelerin, etik problemleri tanınması ve çözümleyebilmesi konusunda doğru kararları alabilmesi için, etik sorunu ayırt edebilme yeteneği olarak tanımlanan etik duyarlılıklarının gelişmiş olması gerekmektedir.³ Etik duyarlılık, çelişkilerle dolu durumlarda ahlaki değerler ya da kişinin var olan durum içinde kendi rol ve sorumluluklarının farkına varması olarak tanımlanmaktadır.⁴ Etik duyarlılık hemşirelik etik eğitimi ile geliştirilmekte, mesleki yeterliliği sürdürme ve mesleğin etik kodlarına uygun davranışları sergilemeyle devam ettirilmektedir.³ Etik duyarlılığın gelişmesi, hemşirelerin kendi değerlerinin farkında olması ve bunların insan davranışlarını nasıl etkilediğini bilmesi, bakım verdikleri bireylere daha duyarlı bir bakım vermesine yardımcı olacaktır.⁵ Hemşirelik uygulamasında etik bakım, hemşirelerin kendi değerini bilmesini ve bu değerleri uygun şekilde kullanmasını gerektirmektedir.^{5,6}

Hemşirelikte etik eğitimi, hemşirelerin temel etik ilke ve kavramlarını, insan haklarını, hasta haklarını ve etik ilkeleri içermektedir. Ek olarak; etik teorileri, mesleki hemşirelik, yaşamın ve ölümün anlamı, sağlık alanında etik sorunlar ve karar verme süreçleri gibi konular da dâhildir.^{7,8} Literatürde, hemşirelikte etik eğitime yönelik formal dersler, seminerler, rol play, senaryo ve olay analizi gibi çeşitli yaklaşımların kullanıldığı bilinmektedir.^{1,9,10} Bunun yanında bazı hemşirelik programları bağımsız etik dersleri verirken, diğerleri mevcut müfredatta etik konuları entegre etmektedir.^{8,10} Hemşirelikte etik eğitimle ilgili bir standardizasyonun olmadığı, derslerin süresinin, içeriğinin ve adının okuldan okula değiştiği bilinmektedir.¹¹ Hemşirelik etik eğitimindeki bu eksikliğin, mesleki sınırların belirli olmaması, otonomi eksikliği, yönetsel kurumsal sorunlar gibi faktörlerle birlikte klinik uygulamaya olumsuz yansıdığı düşünülmektedir. Nitekim hemşirelerin etik eğitiminin meslek hayatına yansması konusunda yapılan nitel bir çalışmada, hemşireler genellikle etik eğitiminde öğrendikleri bilgileri hatırlayamadıklarını, dolayısıyla

etik ilkelere uygun davranma konusunda yetersiz kaldıklarını belirtmişlerdir.¹² Hemşireler üzerinde yapılan bir diğer çalışmada ise araştırmaya katılan hemşirelerin %61,1'inin etik ile ilgili eğitim almadığı, alanların ise etik duyarlılıklarının orta düzeyde olduğu saptanmıştır.³

Hemşirelik etik eğitiminde öğrencilerin etik duyarlılıklarının değerlendirilmesi, etik eğitimin etkililiğinin belirlenmesinde yararlı olabilmektedir, bu değerlendirme eğitimin iyileştirilmesine ve standardizasyonuna rehberlik edecektir. Etik eğitimin, hemşirelik öğrencilerinde etik duyarlılığın geliştirilmesine etkisi ile ilgili literatürde birkaç çalışmaya ulaşılmıştır.^{8,13-15} Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde 250 öğrenciyle yapılan bir çalışmada, öğrencilerin eğitimleri ilerledikçe etik duyarlılığa ilişkin bakış açıları, ahlaki konuları kavramaları ve kavramsallaştırmalarının giderek arttığı saptanmıştır.¹² Güney Kore'de yapılan çalışmada ise benzer şekilde, birinci sınıf öğrencilerinin hasta odaklı bakımda ahlaki duyarlılık puanlarının son sınıf öğrencilerine göre daha düşük olduğu anlaşılmıştır. Dahası, hemşirelik eğitiminde etik içeriğinin artırılmasıyla öğrencilerin etik duyarlılığının arttığı saptanmıştır.⁸ Yine Kore'de, son sınıf hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeylerini belirlemek üzere yapılan bir çalışmada, 3,69±0,74 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip alt ölçek "etik anlam oluşturma" ve ortalama 2,20±0,56 puanla en düşük "modifiye özerklik" alt ölçeğinde bulunmuştur. Hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılığı ile hiçbir sosyodemografik ve mesleki verinin ilişkili bulunmadığı belirlenmiştir.¹⁴ Ulaşılan son çalışmada, İran'da hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılıkları orta düzeyde bulunmuştur.¹⁵

Ülkemizde hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyini değerlendiren az sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Tüm sınıflardan toplam 281 öğrenci ile yapılan bu çalışmada ise ölçek toplam puanına göre hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılığının orta düzeyde olduğu (124,20±31,40), öğrencilerin sınıfları, sosyoekonomik düzeyleri, hemşirelik bölümünden memnuniyetleri, etik dersi alma ve etikle ilgili yayın takip etme durumları, etik ikilem yaşama durumları ile etik duyarlılık düzeyleri ara-

sında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır.¹⁶ Son sınıf öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyini belirlemeye yönelik yapılan bir çalışmada, öğrencilerin ortalama moral duyarlılık puanının 90,1±22,2 olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında, sosyal-bilimsel etkinliklere aktif olarak katılan ve mesleği gönüllü olarak seçen öğrencilerin daha yüksek etik duyarlılığa sahip oldukları saptanmıştır.¹⁷ Çalışmalarda, hemşirelik etik eğitiminde, öğrencilerin ahlaki duyarlılığını ve ahlaki akıl yürütmesini geliştirmek için gerekli olduğu, bu konuda daha fazla araştırma yapılmasına gereksinim duyulduğu bildirilmiştir.

Bu çalışmada, bakım etik dersinin öğrenci hemşirelerin etik duyarlılık düzeylerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın hipotezi:

H1: Bakım etiği dersini alan öğrenci hemşirelerin etik duyarlılık algısı, hemşirelik tarihi ve deontoloji dersini alan öğrencilerden daha yüksek saptanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Çalışma tanımlayıcı vaka-kontrol tasarımı planlanmıştır.

ÖRNEKLEM

Çalışmanın örneklemini, Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesinde 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılında eğitim gören 2. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Hemşirelik fakültesinde etik eğitimi sağlık bakım etiği dersi; 2. sınıf öğrencilerine, güz döneminde, seçmeli ders statüsünde haftada iki saat teorik olmak üzere toplam 30 saat verilmektedir. Dersin üçte birini oluşturan sunumlar düz anlatımla gerçekleştirilirken, üçte ikilik kısmında yaşanmış bakım etiği hikâyelerinin paylaşımı, yansıtma, vaka analizi, münazara gibi eğitim yöntemleri kullanılarak bakım etiğinin teorikten uygulamaya aktarımı somutlaştırılmaktadır. Bakım etiği dersi seçmeli ders statüsünde olduğundan, 2. sınıf öğrencilerinin yarısı etik dersini seçmemektedir. Hemşirelik tarihi ve deontoloji dersi, benzer olarak haftada iki saat teorik olmak üzere dönemde toplam 30 saat olarak yürütülmektedir. Ders kap-

samında sadece iki saat ders anlatım yöntemiyle hemşirelik etiği konusu ele alınmaktadır.

Örnekleme büyüklüğü hesabına gidilmeden, “sağlık bakım etiği” ve “hemşirelik tarihi ve deontoloji” derslerini ilk kez alıp başarılı olan, dönem uzatmamış tüm öğrenciler çalışmaya dâhil edilmiştir. Ocak 2017 tarihinde çalışmaya katılmayı kabul eden 205 öğrenciye ulaşılmıştır. Anketlerin yanıtlanma oranı %96 olarak bulunmuştur.

VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmanın verileri dokuz sorudan oluşan kişisel bilgi formu ve Öğrenci Hemşireler için Modifiye Edilmiş Ahlaki Duyarlılık Ölçeği [Modified Moral Sensitivity Questionnaire for Student Nurses (MMSQSN)] ile toplanmıştır. Hemşirelerin ahlaki duyarlılığını ölçmek için geliştirilen Ahlaki Duyarlılık Ölçeği, öğrenci hemşirelerinin ahlaki duyarlılığını ölçmek amacıyla Comrie (2012) tarafından revize edilmiştir ve MMSQSN adı verilmiştir. Comrie’ye göre, hemşirelik eğitim programlarının etik duyarlılığı geliştirmesi açısından öğrenci hemşirelerinin etik duyarlılık düzeylerini belirleyebilmesi önemlidir.¹³ Ölçeğin orijinalinin Cronbach alfa değeri 0,64 bulunmuştur. Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Şahin ve ark. (2015) tarafından yapılmış ve Cronbach alfa değeri 0,73 olarak saptanmıştır.¹⁸ Bu çalışmada ise Cronbach alfa değeri 0,74 olarak bulunmuştur.

Ölçek 30 maddeden oluşan yedi puanlı likert tipi bir ölçektir. Ölçekteki ifadeler 1 (tamamen katılmıyorum) ve 7 (tamamen katılıyorum) arasında bir puan verilmektedir. Toplam skor 30-210 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar etik duyarlılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek skor ortalamaları 5,9-7 (çok önemli), 5-5,8 (önemli), 3,1-4,9 (tarafsız) ve 3,1’den daha düşük (önemsiz) olarak değerlendirilmektedir. Ölçek (a) Kişiler arası oryantasyon (birey ile güven temelli ilişki kurma ve hastanın ihtiyaçlarını karşılama yollarını bulma), (b) Değiştirilmiş özerklik (bireyin özerkliği ilkesini tanıma), (c) Yararlanma (iyi niyetli davranışlar gerçekleştirme), (d) Etik anlam oluşturmak (bireyin kararlarını yansıtan ve yorumlayan bir süreç), (e) Etik ikilem deneyimlemek (önce bir etik ikilem varlığını tanımak, daha sonra duygu ve sez-

gileri tanımlamak, etik sorunu bilişsel olarak algılamak) ve (f) Uzman görüşü alma (hasta bakım problemlerini çözmek için bir uzmana danışmak) olmak üzere altı alt boyuta sahiptir. Ölçeğin tamamlanması yaklaşık 15 dk sürmüştür.

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 22,0 paket programı kullanılarak tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerden (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) yararlanıldı. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediği Shapiro-Wilk testi ile değerlendirildi. Veriler normal dağılım göstermediği için nonparametrik testlerden iki grup karşılaştırmalarında Mann-Whitney U, ikiden fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında Kruskal-Wallis testi kullanıldı. p değerinin 0,05'ten küçük olması istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

ARAŞTIRMANIN ETİK YÖNÜ

Araştırmanın uygulamasına başlamadan önce Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurulu'ndan (No:751, Tarih: 20 Aralık 2017) etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca, araştırmaya katılan öğrencilere Helsinki Bildirgesi doğrultusunda araştırma konusu hakkında açıklama yapılmış, çalışmadan elde edilecek verilerin yalnızca araştırma kapsamında kullanılacağı ve gizliliğin sağlanacağı belirtilerek yazılı ve sözel izin onamları alınmıştır.

BULGULAR

Sağlık bakım etiği dersinin öğrencilerin etik duyarlılığına etkisini karşılaştırmalı yöntemle inceleyen araştırmaya 101 (%49,3) öğrenci etik dersinden, 104 (%50,7) öğrenci ise deontoloji dersinden olmak üzere toplam 205 öğrenci katıldı. Öğrencilerin yaş ortalaması 19,92±1,02 (min:18-mak: 23) yıl olup, %71,7'sinin kadın, %78,5'inin çekirdek aile yapısına sahip, %60,0'ının annesi, %56,1'inin babasının ilkökul mezunu olduğu ve %53,9'unun giderlerini karşılayabildiği belirlendi. Çalışmaya katılan öğrencilerin %61'i hemşirelik mesleğini isteyerek seçtiğini ifade etmekte idi. Öğrencilerin sosyodemografik ve akademik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı, grupların homojen olduğu görüldü (Tablo 1).

Bakım etiği alan öğrencilerin etik duyarlılık ölçeğinden aldığı toplam puan ortalaması, 5,37±0,47 (min=4,40, max=7,00), hemşirelik tarihi ve deontoloji dersini alan öğrencilerin etik duyarlılık ölçeğinden aldığı toplam puan ortalaması, 5,10±0,47 (min=2,67, mak=5,97) olarak bulundu. Bakım etiği dersini alan öğrencilerin etik duyarlılık toplam puan ve alt boyut puanlarının, hemşirelik tarihi ve deontoloji dersini alan öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlendi (p<0,05). Öğrencilerin en yüksek puan verdikleri alt ölçek "kişiler arası oryantasyon" (bakım etiği dersi=6,11±0,55 ve hemşirelik tarihi ve deontoloji dersi=5,68±0,64, p<0,05) iken, en düşük puan olan alt ölçek "etik ikilem deneyimlemek" (bakım etiği dersi=3,84±1,36 ve hemşirelik tarihi ve deontoloji dersi=3,42±1,22, p<0,05) olarak bulundu (Tablo 2).

TARTIŞMA

Bakım etik dersinin öğrenci hemşirelerin etik duyarlılık düzeyine etkisinin vaka-kontrol yöntemiyle incelendiği tanımlayıcı bu çalışma 205 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, kontrol dersine kıyasla etik dersinin anlamlı biçimde öğrencilerin etik duyarlılığını artırdığı saptanmıştır. Araştırmanın H1 hipotezi "Bakım etiği dersi alan öğrenci hemşirelerin etik duyarlılık algısı hemşirelik tarihi ve deontoloji dersini alan öğrencilerden daha yüksektir." doğrulanmıştır. Hemşirelik eğitime yönelik ABD'de, İran'da, Kore'de ve Türkiye'de yapılan çalışmalarda, sınıflar arttıkça öğrencilerin birey odaklı bakıma ve etik ikilemlere gösterdikleri etik duyarlılığın arttığı; ancak bu artışın yeterli düzeyde olmadığı, daha sistematik yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.^{8,13-16,19} Nolan ve Markett'in çalışmasında, öğrenci hemşirelerin aldıkları etik derslerin, karşılaştıkları etik ikilemlere aşına olmalarını sağladığı, ancak kısmen etik anlayış geliştirdikleri saptanmıştır.²⁰ Kore'de, Eylül-Aralık 2010 tarihleri arasında, yedi kez ve haftada 90 dk'lık toplamda 21 saat hemşirelik etik eğitiminin, 70 öğrencinin etik duyarlılık düzeyine etkisini tek grup pre-test post-test düzende değerlendiren bir çalışmada, eğitim sonunda öğrencilerin etik duyarlılık düzeyinde bir değişim olmadığı görülmüştür.²¹ Hemşirelik etik öğretiminin önemi bi-

TABLO 1: Öğrencilerin sosyodemografik ve akademik özelliklerinin dağılımı (n=205).

Demografik özellikler	Bakım etiği dersi		Hemşirelik tarihi ve deontoloji Dersi		İstatistiksel analiz
	Ort (SD)	n (%)	Ort (SD)	n (%)	
Yaş (yıl)	19,93±1,06		19,91±0,99		t=0,83 p=0,934
Cinsiyet					
Kadın	72 (71,3)		75 (72,1)		X ² =0,017
Erkek	29 (28,7)		29 (27,9)		p=0,509
Anne eğitim durumu					
İlköğretim	72 (71,3)		87 (83,6)		X ² =1,016
Lise	18 (17,8)		14 (13,5)		p=0,313
Üniversite ve üzeri	11 (10,9)		3 (2,9)		
Baba eğitim durumu					
İlköğretim	57 (56,5)		71 (68,2)		X ² =5,028
Lise	26 (25,7)		19 (18,3)		p=0,089
Üniversite ve üzeri	18 (17,8)		14 (13,5)		
Aile tipi					
Çekirdek	76 (75,2)		85 (81,7)		X ² =4,945
Geniş	16 (15,8)		17 (16,3)		p=0,081
Parçalanmış	9 (8,9)		2 (1,9)		
Giderlerini karşılama durumu					
Tamamen karşılayabiliyorum	56 (55,4)		54 (52,4)		X ² =1,350
Kısmen karşılayabiliyorum	41 (40,6)		41 (39,8)		p=0,422
Karşılayamıyorum	4 (4,0)		8 (7,8)		
GANO**					
1,76-2,50	29 (28,7)		22 (27,9)		X ² =1,548
2,51-3,80	63 (71,3)		68 (72,1)		p=0,511

*Yaş: 152 öğrenci yanıt vermiştir; **GANO: Genel ağırlık not ortalaması, 182 öğrenci yanıt vermiştir.

linse de etik öğretiminin nasıl verileceğine yönelik fikir birliğinin bulunmaması farklı sonuçların oluşmasına neden olabilmektedir.¹⁶ Bu çalışma, karşılaştırmalı yöntem kullanılarak etik eğitimin öğrencilerin etik duyarlılığını artırdığını göstermesi açısından özgündür.

Bu çalışmada, MMSQSN'nin tüm alt boyutlarında, bakım etiği dersi alan öğrencilerin puanları kontrol dersi olan hemşirelik tarihi ve deontolojiye göre anlamlı biçimde daha yüksek bulunmuştur. Bunun yanında, her iki derste de alt ölçeklerden "kişiler arası oryantasyon" en yüksek (bakım etiği dersi= 6,11±0,55, hemşirelik tarihi ve deontolojisi Dersi=5,68±0,64) ve "etik ikileme deneyimlemek" alt teması en düşük (bakım etiği dersi=3,84±1,36, hemşirelik tarihi ve deontolojisi dersi=3,42±1,22) puanı

almıştır. Kişiler arası oryantasyon alt ölçeği birey ile güven temelli ilişki kurma ve ihtiyaçlarını karşılama yollarını bulma üzerinedir. Bakım etiği dersinin en çok bu alanda etik farkındalık yarattığı söylenebilmektedir. Bakım etiği dersinin en az etik farkındalık yarattığı alanın; bir etik ikilemin varlığını tanımak, daha sonra bu ikileme ilişkin duygu ve sezgileri tanımlamak ve etik sorunu bilişsel olarak algılamak hakkında olan "etik ikileme deneyimlemek" alt teması olduğu anlaşılmıştır.

Yapılan uluslararası çalışmaların, hemşirelik lisans programındaki öğrencilerin etik duyarlılık düzeyini belirlemeye yönelik tanımlayıcı araştırmalar olduğu, etik dersi almayan bir kontrol grubu ile karşılaştırma yapılmadığı anlaşılmaktadır. İlk çalışmada, son sınıf hemşirelik öğrencilerinin 5,57

TABLO 2: Öğrencilerin aldıkları derse göre etik duyarlılık ölçek ve alt boyut puanlarının karşılaştırılması.

Ders	Kişiler arası	Etik ikilem		Etik anlam		Uzman bilgisine	Etik duyarlılık
	oryantasyon	deneyimlemek	Yardımsızlık	oluşturma	Modifiye özerklik	başvurma	
Bakım etiği	6,11±0,55	3,84±1,36	5,14±0,66	5,59±0,57	5,09±0,77	5,76±2,41	5,37±0,47
Hemşirelik tarihi ve deontoloji	5,68±0,64	3,42±1,22	4,91±0,73	5,37±0,58	4,88±0,74	5,24±0,98	5,10±0,47
İstatistiksel analiz	t=5,159	t=2,290	t=2,356	t=2,701	t=2,010	t=2,060	t=4,025
	p=0,000*	p=0,023*	p=0,019*	p=0,008*	p=0,046*	p=0,041*	p=0,000*

*p<0.05.

mediyan puan ile “etik anlam oluşturma” alt temasına en yüksek, “kişiler arası oryantasyon” alt ölçeğine 2. sırada, mevcut çalışmayla benzer şekilde 3,94 mediyan puanla “etik ikilem deneyimlemek” ise en düşük puan verdikleri alt ölçek olarak saptanmıştır.¹³ Park ve ark.nın, Kore’de ilk ve son sınıf öğrencilerinin etik duyarlılık düzeylerini karşılaştırdıkları çalışmada, mevcut araştırmadan farklı olarak, grupların en düşük (yardımsızlık) ve en yüksek (modifiye özerklik) puan alan alt ölçeklerin aynı olduğu saptanmıştır.⁸ Yine Kore’de, son sınıf hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeylerini belirlemek üzere yapılan bir çalışmada, 3,69±0,74 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip alt ölçek “etik anlam oluşturma” ve ortalama 2,20±0,56 puanla en düşük “modifiye özerklik” alt ölçeğinde saptanmıştır.¹⁴

Öğrenci hemşirelerin etik duyarlılık düzeylerini saptamaya yönelik az sayıda ulusal çalışmaya ulaşılmıştır. Mevcut çalışma ile benzer olarak, MMSQSN’nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında, 5,83±0,64 puan ile “kişiler arası oryantasyon” alt teması en yüksek, 3,44±0,92 puanla “etik ikilem deneyimlemek” alt temasının en düşük puanı aldığı saptanmıştır.¹⁸ Mevcut çalışmadan farklı ve zıt şekilde, Akca ve ark.nın çalışmasında, 20,0±6,7 puan ile “modifiye özerklik” en yüksek, 9,0±5,0 puan ile “kişiler arası oryantasyon” en düşük puan alan alt ölçek olmuştur.¹⁷ Yapılan çalışmalar da, öğrencilerin farklı alt ölçeklerden yüksek ve düşük puanlar aldıkları saptanmıştır. Bu farklılıkların öğrencilerin içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Literatür, öğrencilerin sosyo-kültürel yapısının etik duyarlılık düzeyleri ile ilişkili olduğunu desteklemektedir.^{16,17}

Mevcut çalışmada, dersin üçte ikisi yaşanmış bakım etiği öykülerinin paylaşımı, yansıtma, vaka analizi, münazara gibi eğitim yöntemleri kullanılarak bakım etiğinin teorikten uygulamaya aktarımı somutlaştırılmaktadır. Etik duyarlılığın istatistiksel olarak anlamlı artışının bu eğitim yaklaşımlarına bağlı olduğu düşünülmektedir. Literatürde, hemşirelikte etik öğretiminde yeni yaklaşımların denendiği bilinmektedir. Örneğin; Tayvan ve İran’da yapılan deneysel çalışmalarda, hemşirelik etiğinin öğretimi açısından problem temelli öğrenme yaklaşımının geleneksel-derse dayalı yaklaşımdan daha etkili olduğu, İngiltere’de yapılan bir pilot çalışmada ise yansıtma yönteminin hemşirelik etiği öğretiminde etkili ve tercih edilen bir yaklaşım olduğu saptanmıştır.²²⁻²⁴ Destekler nitelikte ülkemizde yapılan bir çalışmada ise hemşirelikte etik dersinin öğretiminde öğrencilerin etik sorunları ve ikilemleri kavrayabilmeleri için vaka analizi yönteminin kullanılması önerilmiştir.¹² Hemşirelik lisans etik eğitimi programlarının yenilikçi içerik, yapı ve öğretim yöntemleri ile geliştirilmesi gerektiği bildirilmiştir.²¹

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın yalnızca bir kurumda yapılmış olması, farklı eğitim programlarından karşılaştırma yapılmamış olması ve belirli tarihle sınırlandırılması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Ayrıca, dersler öncesi öğrencilerin etik duyarlılıklarının ölçülmemesi de araştırmanın önemli bir sınırlılığdır. Bunun yanında, etik duyarlılık düzeyini etkileyebilecek sosyodemografik değişkenler açısından gruplar arası fark bulunmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile bakım etiği dersi kapsamında sunulan hemşirelik etik eğitiminin hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyini artırdığı saptanmıştır. Etik eğitim, hemşirelik öğrencilerinin etik duyarlılık düzeyini artırarak uygulamada karşılaşılabilecekleri etik ikilemlerin üstesinden gelmeye hazırlamalıdır. Mevcut çalışmanın sonucu göz önüne alındığında, hemşirelik etiği öğretiminde yaşanmış bakım etiği öykülerinin paylaşımı, yansıtma, vaka analizi, münazara gibi eğitim yöntemleri kullanılarak öğrencilerde etik duyarlılığın geliştirilebileceği söylenebilmektedir. Hemşirelik etiği öğretiminde yaşanmış bakım etiği öykülerinin paylaşımı, yansıtma, vaka analizi, münazara gibi eğitim yöntemlerinin daha fazla araştırmalarla, deneysel çalışmalarla öğrencilerde etik duyarlılığın geliştirilmesine etkisinin incelenebileceği önerilmektedir.

Teşekkür

Araştırmacılar bu çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul ederek hemşirelik etik eğitiminin ve dolayısıyla hemşirelik biliminin gelişmesine katkıda bulunan tüm öğrencilere içten teşekkürlerini sunmaktadır.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram: İlkay Boz; **Tasarım:** İlkay Boz; **Denetleme/Danışmanlık:** İlkay Boz, Serpil İnce; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** İlkay Boz, Serpil İnce; **Analiz ve/veya Yorum:** İlkay Boz, Serpil İnce; **Kaynak Taraması:** İlkay Boz, Serpil İnce; **Makalenin Yazımı:** İlkay Boz, Serpil İnce; **Eleştirel İnceleme:** İlkay Boz, Serpil İnce; **Kaynaklar ve Fon Sağlama:** İlkay Boz, Serpil İnce; **Malzemeler:** İlkay Boz, Serpil İnce.

KAYNAKLAR

- Görgülü RS, Dinç L. Ethics in Turkish nursing education programs. Nurs Ethics. 2007;14(6): 741-52. [Crossref] [PubMed]
- Noureddine S. Development of the ethical dimension in nursing theory. Int J Nurs Pract. 2001;7(1):2-7. [Crossref] [PubMed]
- Aksu T, Akyol A. [Investigation of the moral sensibility of nurses in Izmir]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics. 2011;19(1):16-24.
- Zafarnia N, Abbaszadeh A, Borhani F, Ebadi A, Nakhaee N. Moral competency: meta-competence of nursing care. Electron Physician. 2017;9(6):4553-62. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Watson J. Values in nursing. Human Caring Science: A Theory of Nursing. 2nd ed. Sudbury, MA: Jones & Bartlett Learning; 2011. p.41-6.
- Jormsri P, Kunaviktikul W, Ketefian S, Chaowalit A. Moral component in nursing practice. Nurs Ethics. 2005;12(6):582-94. [Crossref] [PubMed]
- Başak T, Uzun Ş, Arslan F. [Investigation of the moral sensibility of intensive care nurses]. Gulhane Med J. 2010;52(2):76-81.
- Park M, Kjervik D, Crandell J, Oermann MH. The relationship of ethics education to moral sensitivity and moral reasoning skills of nursing students. Nurs Ethics. 2012;19(4): 568-80. [Crossref] [PubMed]
- Dinç L, Görgülü RS. Teaching ethics in nursing. Nurs Ethics. 2002;9(3):259-68. [Crossref] [PubMed]
- Grady C, Danis M, Soeken KL, O'Donnell P, Taylor C, Farrar A, et al. Does ethics education influence the moral action of practicing nurses and social workers? Am J Bioeth. 2008;8(4):4-11. [Crossref] [PubMed] [PMC]
- Akbaş M, Tuncer İ, Kadioğlu S. [The status of ethical education at undergraduate level nursing schools]. DEUHYO ED. 2014;7(3):206-11.
- Gül Ş, Genç-Kuzuca İ, Yalım NY. [The ideas of nurses about the reflection of ethic education in their professional life]. Turkish Journal of Bioethics. 2016;3(2):85-97. [Crossref]
- Comrie RW. An analysis of undergraduate and graduate student nurses' moral sensitivity. Nurs Ethics. 2012;19(1):116-27. [Crossref] [PubMed]
- Ahn SH, Yeom HA. Moral sensitivity and critical thinking disposition of nursing students in Korea. Int J Nurs Pract. 2014;20(5):482-9. [Crossref] [PubMed]
- Borhani F, Abbaszadeh A, Hoseinabadi-Farahani MJ. Moral sensitivity and its dimensions in Iranian nursing students. J Med Ethics Hist Med. 2016;9:19. [PubMed] [PMC]
- Karaca T. [The moral sensibility of nursing students]. HSP. 2018;5(1):24-30. [Crossref]
- Akca NK, Şimşek N, Arslan DE, Sentürk S, Akça D. [Moral sensitivity among senior nursing students in Turkey]. International Journal of Caring Sciences. 2017;10(2):1031-9.

18. Şahin SY, İyigun E, Acikel C. Validity and reliability of a Turkish version of the modified moral sensitivity questionnaire for student nurses. *Ethics & Behavior*. 2015;25(4):351-9. [\[Crossref\]](#)
19. Aydın-Er R. [Attitudes to patient rights of students at the beginning and end of nursing education: Kocaeli sample]. *Turkiye Klinikleri J Med Ethics*. 2012;20(3):139-45.
20. Nolan PW, Markert D. Ethical reasoning observed: a longitudinal study of nursing students. *Nurs Ethics*. 2001;9(3):243-58. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
21. Yeom HA, Ahn SH, Kim SJ. Effects of ethics education on moral sensitivity of nursing students. *Nurs Ethics*. 2017;24(6):644-52. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
22. Lin CF, Lu MS, Chung CC, Yang CM. A comparison of problem-based learning and conventional teaching in nursing ethics education. *Nurs Ethics*. 2010;17(3):373-82. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
23. Khatiban M, Falahan SN, Amini R, Farahanchi A, Soltanian A. Lecture-based versus problem-based learning in ethics education among nursing students. *Nurs Ethics*. 2018 Jan 1. [\[Crossref\]](#)
24. Kyle G. Using anonymized reflection to teach ethics: a pilot study. *Nurs Ethics*. 2008;15(1):6-16. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)